

RECENZIJE ■ RECENSIONS ■ RECENSIONES

Gerard Watson zaključuje da je teologija jezika definirana odnosom između fizičkog govora i Božjega utjelovljenja. Upravo je to određuje prema predjezičnoj ljudskoj svjesnosti za razumijevanje misli u procesu materijaliziranja u oblike, geste i slova kao fizičke produžetke unutarnjih procesa koji imaju moć preobrazbe.

Djelo se zaključuje iscrpnom bibliografijom koja svjedoči o značenju te vrste istraživanja i pristupa tematici filozofije jezika.

Ono što je znanstveni izučavatelj sv. Augustina Gerard Watson primijetio, izuzetno je važno osvijestiti – čemu svoj doprinos daju i vrsni lingvisti Eugenio Coseriu, Heymann Steinthal i Laurenz Lersch u povijesnim prikazima filozofije jezika – a to je istinitost tvrdnje da se sv. Augustin rijetko spominje kao teoretičar jezika, što je neobično tim više zbog toga što se on, kao školovani učitelj retorike, čitav svoj život minuciozno bavio upravo riječima i jezikom. Preobrazbom u kršćanskog poučavatelja, još više je promatrao riječi kao najistaknutije milosti skrivenih znakova realnosti. Naime, sv. Augustin svojim promišljanjima ispituje značajke jezika s namjerom produbljiivanja znanja u filozofiji jezika u svrhu susreta s Bogom.

Ovom knjigom, kao i drugim svojim radovima poput *Speech as salvation, speech as communication: conflicts in the theology of language of Augustine of Hippo*, Gerard Watson kroz novi kut gledanja baca svjetlo na rad sv. Augustina i dovodi u prvi plan dosad zanemaren aspekt njegove filozofije jezika preko antropološke teologije. Samo je Ludwig Wittgenstein to područje donekle dotaknuo u svojim *Filozofskim istraživanjima*, gdje izvlačenjem iz konteksta izravno napada iskaz sv. Augustina u *Ispovijestima* da »individualne riječi u jeziku daju naziv pojmovima, dok su rečenice njihove kombinacije«. Ono što ustvari napada jest *fides quaerens intellectum*, vjera u potrazi za razumijevanjem. Edward Morgan ovom knjigom prikazuje drukčiji pristup istoj tematici kad ulogu pojedinca konstantno preispituje a znanstvena otkrića novih nazora u pogledu jezične zbilje produbljuje.

S pravom bi trebalo posvetiti posebnu pažnju ovoj knjizi u jezikoslovnome pogledu kao i u teološko-filozofskome jer ona snagom svog izraza cjelovito prikazuje interdisciplinarnu prirodu odnosa jezičnih zbivanja.

Aleksandra Srša Benko

Claudio ROSSINI – Patrizio SCIADINI (ur.), *Enciclopedia della preghiera*, Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2007., 1332 str.

Enciklopedija molitve prvotno je zamišljena kao rječnik. No, uvidjelo se da bi pojedini članci rječnika bili nedostatni da oprav-

daju kompleksnost i dubinu obrađenih tema, a da pritom ne opetuju ono što je već rečeno u drugim rječnicima teologije

ili duhovnosti, pa se onda radije pristupilo enciklopedijskom modelu. Monografski članci raspoređeni su prema pojedinim sekcijama te je ponuđen sustavan pregled i panorama tog fenomena.

Urednici su Claudio Rossini, tadašnji direktor izdavačke kuće, i karmelićanin Patrizio Sciadini. Broj od osamdeset i devet suradnika pozamašan je i garantira kvalitetu obrađenih tema. Spomenimo samo neke: Cesare Bisoli, Mario Cimosà, Bruno Maggioni, Ugo Vanni, Mariano Ballester, Agostino Favale, mons. Lorenzo Chierinelli, Jean Galot, Antonio Gentili, Battista Mondin, Angelo Amato te kardinali José Saraiva Martins, Tomaš Špidlík i Paul Poupard.

Prva sekcija posvećena je *Bibliji* i obrađena prema pojedinim cjelinama (Petoknjžje i povijesne knjige, Psalmi, mudrosna literatura, proroci, *Corpus paulinum* itd.) ili po temama (Duh Sveti u molitvi, Marija – model moliteljice). Uočljiv je trud da se čitav govor utemelji na biblijskoj objavi, premda kvantitativno, prostor posvećen Bibliji marginalan je u odnosu na stranice koje su rezervirane teološkim, povijesnim, i kulturalnim temama.

Opsežnija je, naprimjer, druga sekcija, posvećena *teološkom produbljenju*. Počinje s doktrinarnim izlaganjem: antropologija i teologija molitve, kao i analiza kristološke, pneumatološke, trinitarne i ekleziološke dimenzije molitve. U toj istoj sekciji uključena su i produbljenja koja izravnije dodiruju područje duhovne i moralne teologije, kao i analiza liturgij-

ske i sakramentalne dimenzije molitve. Neki manji članci, kao bratska ljubav, čistoća srca, volja Božja i napast, doimaju se pomalo izvan konteksta i možda odaju prethodnu literarnu formu rječnika.

Poslije doktrinarnog dijela slijedi *fenomenološki*, posvećen »molitvenim formama«. Uz one klasične molitvene izražaje (usmena, meditativna i kontemplativna molitva) te govora o molitvi zadovoljštine i pobožnostima, govori se i o formama novijega datuma, od kojih su neke osobito prisutne unutar suvremenih crkvenih pokreta: molitva ozdravljanja i oslobađanja, karizmatika molitva, glosolalija, »mistička meditacija«, dubinska molitva. Problematičnim nam se čini smještaj danas toliko preporučane prakse *lectio divina*. Nalazi se, naime, na kraju čitava fenomenološkog niza, kao da je samo jedna od mnogih (i to zadnja!) pobožnih formi kršćanske molitve. Postoji realna opasnost da Božja riječ ne bude dostatno valorizirana kao središnja tema kršćanske meditacije. Na kraju tog dijela govori se o molitvenim metodama. Budući da se o tome u novije vrijeme puno raspravljalo, prostor koji im je posvećen čini nam se preskromnim.

Treći dio je teološko-pastoralnog karaktera i govori o sredstvima molitve kojima se služimo na molitvenom putu: askeza kao edukacija za molitvu, *compositio loci*, post, vrijeme molitve i molitva pomoću ikona. U zadnjem dijelu teološke sekcije govori se o stavovima molitelja: govor, uloga tijela i plesa u molitvi te magična svijest u molitvi.

Želeći dati veći značaj *patrističkoj tradiciji*, priređivači su povijesni pristup podijelili u dvije sekcije: patrističku i povijesnu. U patrističkoj sekciji dan je sažet i jezgrovit pregled bogat poticajima iz otčinskih spisa, što je izvrsna polazišna točka za onoga koji želi produbiti pojedine otčke teme i figure. Ponuđene su zanimljive teološko-duhovne smjernice, a navedimo samo neke: molitva kao duhovna žrtva kod Tertulijana, odnos molitve i Pisma kod Jeronima, razvoj čežnje za Bogom kod Augustina, hezihazam... U povijesnoj sekciji obrađuje se molitva od I. stoljeća do naših dana. Čitatelj tako može dobiti sustavni pregled, premda se neke stvari ponavljaju. Posebna pažnja dana je dvojici značajnih koncilskih i postkoncilskih papa: Pavlu VI., koji je nakon Koncila znao povezati autentičnu tradiciju s znakovima novosti Duha i Ivanu Pavlu II., koji je poveo Petrovu lađu u treće tisućljeće. Zanimljiv *excursus* posvećen je spisima koji su obilježili molitveni život a grupirani su prema staleškoj podjeli. Jedan članak posvećen je odnosu između molitve i privatnih marijanskih objava u zadnja dva stoljeća, a zaključuje se kratkim prikazom molitve u novom *Katekizmu Katoličke Crkve*.

Od vremenskog prelazi se na *prostorno proširenje*: peta sekcija istražuje molitvu u nekim geografskim područjima. Želi se bolje upoznati izvaneuropske katoličke i nekatoličke tradicije, a radi se o sažetima i vrlo odabranim prikazima: Brazil i Latinska Amerika, Sjeverna Amerika, neke zemlje Dalekog istoka, neke afričke

zemlje, sinteza suvremenih putova u Europi. Valja se složiti s autorima da »u našoj globalizacijskoj epohi, poznavati različite molitvene forme nije uzaludan kuriozitet«, nego zahtjev da »se ispričaju čudesna Božja djela« (667).

Važan doprinos za povijest duhovnosti jest i produbljenje posvećeno *školama molitve*, koje su se, uglavnom, razvile oko velikih redova: augustinijanska, benediktinska s različitim svojim ograncima – klinijevska, kamaldoljanska, kartuzijanska, cistercitska – potom dominikanska, franjevačka i karmelićanska. U tom kontekstu obrađuju se *veliki učitelji i mistagozi* u povijesti duhovnosti, ispušteni zbog prostora u povijesnoj sekciji. Ne manjka ni osvrt na neke *važnije suvremene fenomene*: ekumenska zajednica Taizé i glavni crkveni pokreti. S obzirom na ove potonje, najprije se ističu njihova zajednička obilježja a potom se opisuju naglasci i prakse tipične za pojedini pokret. Zaključujući svoj pregled A. Favale bilježi: »umjesto molitve bremenite formama, shemama i krutim metodama, crkveni pokreti općenito preferiraju, što je više moguće, jednostavnu, neformalnu, spontanu, slobodnu, kreativnu i radosnu molitvu, ali uvijek ukorijenjenu u brazdu crkvene tradicije« (1014).

Sedma sekcija bavi se *pedagoško-pastoralnim aspektima* te u prvom poglavlju nastoji postaviti osnove »pastorala molitve«, teme koja je tek u novije vrijeme dobila na značenju a naznačena je u enciklici *Novo millennio ineunte* (br. 34): »Potrebno je da *odgoj za molitvu* postane,

na neki način, važna točka svakog pastoralnog planiranja.« Sljedeća poglavlja propituju molitvu u odnosu na dob (djeca, adolescenti, mladi), područja i pozive (molitva u obitelji, molitva svećenika, pustinjaka, monaha, redovnika, laika, u svjetovnim institutima), kao i u specifičnim kontekstima (odnos između molitve i politike, molitve i rada, iskustvo bolesti, molitva i *mass media*). Jedno važno poglavlje posvećeno je temi duhovnog vodstva.

Ekumenskoj perspektivi i međureligijskom dijalogu posvećena je posljednja sekcija. Započinje s temeljnim promišljanjem o molitvi kao temelju ekumenizma, da bi se zatim otvorila fenomenološkom istraživanju kroz pravoslavnu tradiciju (podosta opširno je obrađena tema Isusove molitve), protestantizam, molitveno iskustvo Izraela, u islamu, u religioznim formama Dalekog istoka i hinduizmu.

U *Dodatku* vrednuje se odnos molitve i nekih humanističkih znanosti (filozofije i psihologije), kao i odnos molitve i likovne te glazbene umjetnosti.

Bibliografija je stavljena na kraj enciklopedije i podijeljena u prikladne sekcije. Djelo zaključuju tematsko, sadržajno i imensko kazalo.

Zadana tema obrađena je opsežno, raznoliko i interdisciplinarno. Molitva se nastoji biblijski i teološki utemeljiti, predstaviti najznačajnije izražaje molitvenog života kroz vjekove te raznih škola i učitelja, ne isključujući aktualnu kulturalnu klimu i istražujući i najnovije modalitete. S pravom kard. Georges Cottier u svom *Predgovoru* reče da je »uz svoju religioznu vlastitost, *Enciklopedija molitve* ujedno i doprinos kulturi«. Zasigurno korisno a ponekad i nužno sredstvo za daljnja istraživanja toga područja.

Franjo Podgorelec